

Nové úlohy architekta

Na čo pamätať a na čo nezabudnúť

Martin Kohaut

Už od nepamäti architekti po celom svete pomáhajú formovať obraz sveta ľudí. Nielen vizuálna, ale aj duševná stránka nášho pokolenia sa odvíja sledom času a príchodom diel, ktoré menia pohľad ľudského oka laikov, ale aj profesionálov.

Už v prvopočiatoch, keď vtedajšie umenie, ktoré mnohým dnes môže pripomínať len detské maľovky po jaskynných stenách, naše ľudské vnútro pociťuje potrebu vyjadriť niečo iné. Niečo, čo mu nezabezpečí len ochranu predmetov, súkmeňovcov a teplé útočisko na prespanie, prezimovanie a záštitu pred predátormi. Začínajú sa objavovať jedinci s citom pre neverbálne vyjadrovanie myšlienok – umenie vo forme jednoduchých a živelných výjavov tamojšieho života – človek túži vyobrazit' svoj príbeh tak, aby naň iní pamätali.

Hoci pravekí ľudia začali s umením, na ich mená si nik nepamätá. Navyše ich zručnosti im neumožňovali stavať stavby pretrvávajúce veky a čeliace ich nástrahám ako seabedomé monumenty, pre ktoré je prežitie samozrejmosťou. Časom nové civilizácie prichádzajú a odchádzajú a s nimi aj veľké národy Sumerov, Egypťanov, neskôr Grékov, Rimanov a mnoho iných, ktoré stavajú masívne základy architektúry. Architektúra a umenie si upevňujú pozíciu rozprávača dejín jednotlivých národov a stáva sa nemým jazykom medzi rukami ich tvorcov a lačnými pohľadmi divákov. Architekti tvoria významnejšie stavby v duchu uctenia si božstiev v podobe najrôznejších chrámov, ale aj malieb a sôch. Postupom času sa ráz a podoba diel pretransformuje do povedomia ľudí nielen v myšlienke na typologizované objekty pokrývajúce väčšinovú podstatu stavebného remesla. Svoje čestné miesto si na piedestáloch slávy nachádzajú konkrétne veľkolepé stavby nesúce odkaz svojich otcov.

Keď prichádza doba, v ktorej do života ľudí (najmä v Európe) vchádzajú nové obyčaje náboženského smeru, menia sa aj tvary a význam stavieb. Mnohé venované predovšetkým Bohu ako prejav nekonečnej oddanosti jemu a miestu, kde sa môžu dočkať jeho prítomnosti. Úlohou architektov je dať stavbe tvár, čo dá ľudu vedieť, že pred Pánom musia mať rešpekt, úctu a prejsť dlhú cestu pokánia, aby ich mohol neskôr odmeniť v nebeskom kráľovstve (napr. vertikálna gotických kostolov). Priradené, ani pozemskí páni nemôžu ostať bez dych vyrážajúceho príbytku tak, ako to bolo vždy.

S pribúdajúcimi stáročiami pribúdajú nároky, rozširujú sa možnosti a povolanie architekt musí ísť s dobou a dbať na to, aby nové budovy mali pravdivé mená a vyhovovali požiadavkám žiadajúcich. Obchod, kultúra, náboženstvo, modrá krv, príbytok bežného pešiaka, to všetko dostáva vlastnú ulitu samostatnosti.

A tak ako rastú požiadavky a prejavujú sa najrôznejšie chute umenia a potreby vyjadrovania aj architektúra a jej tvorcovia prichádzajú s nekonečnou paletou možností a vízií budúcnosti. Sú to chvíle objavovania krás industriálneho sveta a moderných vymožeností a nových tvarov; nadbytočná dekoratívnosť patrí do vrecúška s nápisom „Pozor! patetické!“. Potom chvíle, keď sa mnohí opäť klaňajú hŕstke sebecky určujúcich osudy väčšiny a na ich „počesť“ sa k životu navracajú monumenty, no cítenie moderného ľudu ich nepotrebuje inak než v podobe spomienok na pevné základy a počiatky architektúry. Takisto sú to okamihy, keď stavby znova nápadne a vedome nesú princípy minulosti, ktoré rozdelia profesionálov, ale aj laikov na tábory „progresívnych“ a „stagnujúcich“ (prezývky týchto táborov závisia od toho, do ktorého z nich patríte).

Javí sa môj úvod zbytočne dlhý a nekorešpondujúci s vybranou témou? Zdá sa, že esej začínajúca sa praludmi, neodpovie na to, s ktorými novými úlohami a povolaniami má architekt tejto generácie splyvať? Moja argumentácia na to je veľmi jednoduchá. Aj ja chcem raz byť Ing. arch. a nie len titulom pred menom. Tak ako žiak, ktorý chce byť doktorom, musí začať pri pitvaní žaby, tak ako dieťa, ktoré miluje hudbu a chce ju prinášať ďalším, musí správne uchopiť akord, tak ako ten či tá, ktorí chcú vedieť namalovať dúhu, musia dokázať namiešať všetky jej farby. A preto aj ja, tak ako som kedysi staval z lega konštrukčne nemožné stavby, dnes, zajtra a do budúcnosti chcem tým stavbám dodať reálne zhotoviteľné a estetické rozmery. To však nedokážem bez poznania minulosti a histórie architektov a ich tvorby. V písaní literárnych diel existuje spôsob rozprávania príbehu formou retrospektívy deja. Taký bol aj môj úvod; hoc len vo veľmi stručnej skratke a metaforickom duchu, bez konkrétnych názvov a mien.

Čo však robí architekta architektom? Na začiatok spomeniem všeobecne známe a logicky vyplývajúce úlohy a črty architekta: staviteľ, umelec, návrhár, statik, urbanista, dizajnér a tak trochu blázon. Žiadne z týchto povolaní nemôže jedna osoba zvládnuť v stopercentnom rozsahu...najmä od toho posledného sa to vyžaduje v promilovom množstve. Aké povolania a vlastnosti by podľa mňa mal remeselník so zamrznutou hudbou v sebe niesť? Vyjadriť sa k nim jednotlivo, aby som obhájil môj názor na to, že práve ony sú tie pravé pre plnenie nových úloh architekta:

Kunsthistorik – poznanie dejín architektúry a umenia je podľa môjho názoru, pre architekta podstatnou samozrejmosťou. Ide skôr o staronovú úlohu, s ktorou by sa mal každý stotožniť, lebo mnohí dnes o dejinách umenia tušia len tých pár zahmlených spomienok so školských lavíc. Čím viac vieme

o minulosti, tým lepšiu a prívetivejšiu budúcnosť tvoríme. Takisto s vedomosťami o dobách pred nami a o ich zvyklostiach môžeme lepšie naložiť s budovami týkajúcimi sa pamiatkovej otázky. Je potrebné dbať na zachovanie a udržiavanie klenotov z dielne svetoznámych, ale aj národných majstrov. Tak najlepšie pochopíme cítenie vtedajších tvorcov a bežných užívateľov, duševnú evolúciu v nás samotných a tak aj najvhodnejší smer napredovania.

Humanista – byť empatický k potrebám a cíteniu druhých, robiť z času na čas nezištné gestá; aj to by malo patriť medzi nové úlohy. Snažiť sa nájsť spoločnú reč nezainteresovanej osoby a architektúry je dobrou investíciou do budúcnosti; nielen pre profit architekta, ale aj na ujasnenie estetických, funkčných a rôznych ďalších očakávaní od architektúry. Takto prezentovať užitočné názory väčšine je najvhodnejšie prostredníctvom médií a pútavých počínov. Vhodným prezentovaním sú besedy, relácie a kombinovanie architektúry s mienkotvornými sférami.

Ekológ – podľa zákonov Európskej únie budú od roku 2020 povinnosťou tzv. „nulové domy“, ktorých ročná energetická spotreba je menšia ako 5 kWh/m². Nové budovy nespĺňajúce stanovenú energetickú bilanciáciu nebudú ničím iným než technickými ruinami. S priaznivými výsledkami novozákonných pravidiel sa navyše môže dosiahnuť štatút „energeticky aktívnych domov“ – domov, ktoré energie nespotrebúvajú, ale produkujú. Zdvihnutý prst zákona však nemá byť jediným presvedčením architekta myslieť ekologicky. Už teraz treba myslieť na životné prostredie, na vyčerpatelné fosilné zdroje a hľadať správnu alternatívu v tom, čo poskytuje príroda (energiu slnka, vetra, vody, geotermálnu a i.). Tie neškodia prostrediu a vytvárajú prívetivé prostredie pre všetkých.

Psychológ – voliť správny šat budovy, správnu lokalitu a vytvoriť tak jedinečnosť genia loci, závisí od poznania ľudskej mysle, správania, túžob a strachu. Preto je pri tvorbe podstatné brať do úvahy filozofiu myšlienky a konkretizovať jej abstraktno v hmotnej podobe. Existujú stavby, ktoré masám opakovane ukradnú reč a vôbec nejde o náhodu. Demonštratívne atribúty architektúry vplývajú na ľudskú psychiku naozaj individuálne, preto treba zmyšľať ako väčšina, vedieť, čo bežný človek žiada a čo jeho oku lahodí. O to väčšiu a podstatnejšiu moc nad psychikou majú atribúty latentné, ktoré pôsobia na myseľ podvedomou cestou a človek, hoc nevie prečo, pociťuje vnechy vložené do stavby jej zhotoviteľom. Problémom je však fakt, že pomerne málo architektov zmyšľa v tomto smere a častou odpoveďou na skutočného ducha budovy je len odskúšaná temporárna atraktivita a hĺbka investorovho vrecka.

Racionalista – klásť si otázky a nachádzať zmysel vo svojom počínaní, ba aj v tom, čo na prvý pohľad zmysel nedáva, lebo aj nezmysel má vlastnú logiku. Všetky deje a javy majú svoje opodstatnenie, nájsť pravdu je rovné nájdenému šťastiu. Racionálnou úlohou je v podstate skutočnosť, keď pravá ruka vie, čo robí ľavá. Architekt by sa mal aspoň v tretinovom rozsahu rozumieť všetkým profesiám podieľajúcim si na realizácii. Pri nenáročnom zamyslení dôjdeme k poznaniu, že neveľa architektov ovláda viac, než by sa očakávalo.

Vizionár – objavovať možnosti a kopať studňu poznania hlbšie a hlbšie. Opäť staronová úloha, nuž nakoľko by sa malo kontinuálne bádať v nových progresívnych smeroch, táto úloha nikdy nemôže byť starou. Sprvu nelogické prototypy návrhov sa vykryštalizujú do sofistikovaných a dych berúcich podôb, postupne získavajúcich prívlastok „samozrejmé“. A to núti premýšľať o nových úlohách vyžadujúcich riešenie. To si vyžaduje vôľu a nespútaného ducha nebojácne ísť do dažďa nahý.

Experimentátor – úzko súvisí s vizionárom a racionalistom, čo sa javí paradoxné, no povolanie architekt je plné harmonických kontrastov. Zmysel tejto úlohy vidím v spájaní prírodných vied a kultúrnych odborov. Využívanie fyzikálnych zákonov a spájať ich s estetikou tvorby. Takisto asociácia s výtvarným umením, tancom, hudbou (napr. skladba Come Together od The Beatles na mňa pôsobí veľmi tektonicky a s mysterióznou pevnosťou rytmu a tempa bicích a spevu vzbudzuje vo mne rešpekt a súčasne ľahkosť a slobodu v podobe basovej gitary a gitarového sóla). Inšpiráciu dokážeme nájsť vo všetkom, čo je v harmónii, prípadne organizovanom chaose.

Najdôležitejšou úlohou architekta je a ostane to, čo je najdôležitejšie pre všetkých; byť sám sebou aj navzdory tomu, že ostatným váš názor a presvedčenie nevoní, hoci podstata jeho argumentácie je nepriestrelná. Keď sa etika a pravda topia v mori lži, každý z nás musí byť tak trochu titan.

*Esej bola napísaná na Fakulte architektúry STU
v akademickom roku 2012/2013 v rámci predmetu
Trendy modernej architektúry a urbanizmu.*